

УДК: 100.0:1

С.М. Ягодзінський
м. Київ, НАУ

СИНЕРГЕТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Людина вперше реально зрозуміла, що вона житель планети і може – повинна – діяти і мислити в новому аспекті, не лише в аспекті окремої особистості, сім'ї чи роду, держав чи їхніх союзів, але і в планетному аспекті

В.І. Вернадський

В останні роки досить банальною стала теза про те, що сучасне суспільство нерозривно пов'язане з наукою, не спроможне жити поза науковим прогресом, без наукоємних технологій. Однак закиди щодо науки продовжуються, підживлюючи різні антисциентистські концепції, зводячи продуктивну взаємодію науки та суспільства до малоефективної дискусії. Спроби побудови певної теоретичної моделі їх взаємодії як правило стосувалися часткових проявів, але не описували загальних принципів. Свого часу М.О. Бердяєв писав: “Самосвідомість людини як творця не є результатом якого-небудь вчення про людину, воно передує будь-якій науці і будь-якій філософії, воно до, а не після будь-якої гносеології ... Критична гносеологія загострює кризу культури і творчості, оголює антагонізм між культурою і творчістю” [1, с. 342].

Це ставить велику кількість питань до наукового прогресу, які редукуються до одного: чи здатні ми жити поза ним? Адже суспільство вимагає все більше наукових див. Тому розробка і впровадження нового, що реалізується лише через творчість, – така ж нагальна проблема, як і проблеми екології, медицини, культури освіти і т.п. Проте навіть не це головне. Ситуація така, що всі сфери життя сучасної людини взаємопов'язані, децентровані із зовнішнього простору у внутрішній – простір життєдіяльності соціуму. Відповідно, питання наукової творчості не є суто культурологічним, а виступає базою становлення і розвитку цивілізації і, як не парадоксально, – умовою її існування.

А тому, якщо в інших сферах культури творчість може характеризуватися як гра уяви, фантазії, свободи волі, то творчість наукова змушена підкорятися встановленим критеріям наукової раціональності, яка сама по собі є дискусійною в умовах постмодерної науки.

Сучасна наука живе за принципово новими критеріями, сповідує нетрадиційний відносно класичної науки стиль мислення, що відповідає популярній сьогодні синергетичній парадигмі. Вчений – це митець, який має необмежені можливості, проте знаходиться в обмеженому соціальному просторі. Він мусить керуватися його нормами, цінностями, цілями, толерантно ставитися до інших форм знання як до рівноправних учасників постмодерного дискурсу, у межах якого наукова творчість трактується як процес, у якому вона сама виступає неодмінним атрибутом, тобто її можна вважати самодостатнім феноменом, який потребує розробки власної методологічної бази.

Що ж принципово нового пропонує синергетична парадигма як методологічна основа наукової творчості? Перш за все – кардинальний перегляд наукового стилю мислення, яке від лінійного переходить до нелінійного, опанування основ якого – неодмінний атрибут успіху сучасного вченого.

З іншого боку, змінюються підходи до продукування нового знання, включення його у загальноцивілізаційну матрицю культури. Так, О.М. Князева пише: “Центральна теза може бути сформульована у формі парадокса: нове знання емерджентне, воно не виводиться з елементів наявного усвідомленого знання, і в той же час воно латентно зумовлене елементами знання, які існують на даний момент” [2, с. 123]. Специфіку цього парадоксу, на нашу думку, найкраще розкрив видатний філософ сучасності С.Б. Кримський такими словами: “Композиція

теперішнього, минулого і майбутнього характерна для процесів саморозвитку, оскільки вони здійснюються нелінійно. Це означає, що саморозвиток йде не від точки до точки, а відбувається шляхом закидання вперед із самого початку потенціального ланцюжка цілого. Подальший процес лише актуалізує окремі ланки цієї мережі [3, с. 50].

Ще однією характерною рисою синергетичного бачення реальності взагалі і творчості зокрема є специфічні взаємовідносини у структурі наукового співтовариства, адже лавинне накопичення знань нівелює діяльність ученого, розриваючи традиції, соціокультурні зв'язки, форми комунікації. З цього приводу В.І. Аршинов і В.Г. Буданов пишуть: “Переключитися на інший спосіб самотрансцендування, як правило, дуже важко, якщо не неможливо. Звідси комунікативний розрив різних поколінь в науці, розкол, драматична неможливість досягнення необхідної інтерсуб'єктивної згоди” [4, с. 250].

Однак, синергетичний стиль мислення, ведення наукової діяльності зовсім не означає аналогічного поведіння в інших, суміжних із наукою сфер людської практики. В цьому контексті особливої актуальності набирає коректне розуміння культури, яка, маючи у своєму арсеналі нерівноважні, стохастичні методи аналізу, сама має залишатися стабільною системою, відіграючи роль базису, основного фактору структурності. Саме тому автор вважає поняття “дискурсивна формація”, “нарративне знання”, “деконструкція”, “інший”, “вторинна мова”, “гіперрозуміння”, “дестратифікація”, “інтертекстуальність” та інші, введені в постмодерній культурі як визначальні, явищами плінними, які викликані процесом переходу суспільства від однієї системи цінностей до іншої, від індустріальної ери до інформаційної.

Не секрет, що терміни на кшталт флуктуація, біфуркація, незворотність, стохастичність, аттрактор, ентропія, динамічний хаос і т.п., які історично виникли і сформувалися в лоні природничонаукових дисциплін, маргінуючись в соціокультурну сферу, спотворюються, втрачають первинне значення, часто набуваючи абсолютно протилежного сенсу. А тому виникає *псевдо-синергетична* концепція, яка, оперуючи zdeформованими поняттями, продовжує при аналізі суспільства застосовувати математичні неадаптовані до неформалізованих утворень методики.

Особливо гостро проблема неузгодженості гуманітарного і природничонаукового розуміння синергетики спостерігається у філософських працях, які майорять вище перерахованими поняттями, проте, на жаль, кожен автор дає їм своє, так би мовити на “власну думку” трактування. В результаті самоідентифікаційна суспільна та відкрита природна системи вивчаються різними, хоча й категоріально подібними теоріями.

Таким чином, синергетична парадигма, володіючи екстраполяційними методами вивчення відкритих нелінійних самоорганізованих систем може, і повинна бути використана як теоретична основа коеволюції природи та суспільства. Справа лише у доречному, Оккамовому розширенні цих понять. Перефразовуючи слова академіка В.І. Вернадського, відмітимо, що не лише наукова думка, наукова творчість, наукове знання нерозривно зв'язані з гущею життя, а й навпаки – сучасне життя – неодмінна складова наукового прогресу, його ціннісна складова.

І якщо наука дійшла до межі свого класичного застосування, якщо для подальшого її розвитку необхідні якісно нові, методологічно виправдані методи дослідження, то це зовсім не виправдовує тенденції переходу суспільства на аналогічні прийоми функціонування, адже тотальна техногенність стає все більш небезпечною, а тому – потребує якісного, надійного контролю, який має здійснювати саме соціум.

Список літератури

1. Бердяев Н.А. Философия свободы; Смысл творчества. – М.: Изд-во «Правда», 1989. – 607 с.
2. Князева Е.Н. Синергетическое видение креативности человека / Грани научного творчества. – М.: ИФРАН, 1999. – С. 114-133.
3. Крымский С.Б. Философия как путь человечности и надежды. – К.: Курс, 2000. – 308 с.
4. Аршинов В.И., Буданов В.Г. Синергетика наблюдения как познавательный процесс / Философия, наука, цивилизация / Под ред. В.В. Казютинского. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 231-255.